

НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ОБДАРОВАНОЇ ДИТИНИ

К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ
В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ**

Методичні рекомендації

Київ
2018

УДК 316.6: 37.035; 159.922.7

А 66

*Затверджено до друку Вченою радою Інституту обдарованої дитини
НАПН України (протокол № 5 від 30.05.2018 року)*

Рецензенти:

Мадзігон В. М. – доктор педагогічних наук, академік НАПН України, радник директора Інституту обдарованої дитини НАПН України;

Добровольська Н. А. – кандидат психологічних наук, доцент загальноузівської кафедри фізичного виховання, спорту і здоров'я людини Таврійського національного університету ім. В. І. Вернадського

А 66 **Андросович К. А.**

Профілактика деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-середовищі : методичні рекомендації / К. А. Андросович, Л. І. Ткаченко. – Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018. – 40 с.

У методичних рекомендаціях авторами досліджено позитивні та негативні чинники впливу Інтернету на соціалізацію обдарованих учнів; розкрито моделі поведінки користувачів мережі Інтернет та обґрунтовано теоретичну модель профілактики деструктивних проявів Інтернет-соціалізації обдарованих учнів.

Розкрито поняття «безпечна поведінка обдарованих старшокласників у мережі Інтернет», яке охоплює пізнавальний, вчинковий і мотиваційно-рефлексивний компоненти. Автори зазначають, що процес формування у школярів безпечної поведінки в Інтернет-мережі відбувається під впливом різноманітних факторів на індивідуальному, сімейному, суспільному рівнях, рівні найближчого оточення (рівень однолітків, рівень освітньої установи).

Запропоновано систему соціально-педагогічних умов, що забезпечує профілактику безпечної соціалізації обдарованої молоді в Інтернет-середовищі.

Методичні рекомендації призначено для науковців, педагогів, практичних психологів освітніх установ, соціальних служб, студентів закладів вищої освіти.

ISBN 978-966-2633-91-7

УДК 316.6: 37.035; 159.922.7

© Андросович К. А., Ткаченко Л. І., 2018

© Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2018

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1. Інтернет як фактор деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників	5
2. Формування безпечної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі	13
3. Модель профілактики деструктивних проявів Інтернет-соціалізації обдарованих учнів	20
4. Рекомендації учасникам освітнього процесу щодо формування безпечної соціалізації обдарованих учнів в Інтернет-мережі	28
<i>Використана література</i>	33

ВСТУП

Початок XXI ст. був ознаменований розвитком нових інформаційно-комунікаційних технологій, що зумовлює трансформацію соціальної реальності та призводить до змін у суспільстві. У цей переломний період значущості в контексті інтенсивного накопичення інформації й активного її поширення набуває Інтернет-мережа, яка стає провідним засобом соціалізації школярів у сучасних соціокультурних умовах.

Нові інформаційні технології розширюють спектр можливостей учнів щодо пошуку навчальної інформації, культурного самовдосконалення, ознайомлення з традиціями різних країн, спілкування, обговорення проблем тощо. Сьогодні Інтернет-мережа стає для обдарованих учнів тим соціалізаційним простором, де вони задовольняють потреби самостійності, самоствердження, розширення соціальних контактів. Разом із багатьма перевагами, Інтернет містить значну кількість ризиків, з якими стикаються учні під час діяльності у віртуальному просторі. Учні є однією з малозахищених цільових груп користувачів Інтернет-мережі, оскільки в них ще не повною мірою сформоване вміння добирати, всебічно аналізувати та порівнювати інформацію.

В умовах інформаційного суспільства актуальною постає проблема формування безпечної поведінки обдарованих учнів. Це пов'язано з комплексом явищ і факторів, які впливають на поведінку старшокласників: відсутність чітких культурних і ціннісних ідеалів, зниження ролі батьків та освітніх закладів у вихованні учнів, розвиток нових форм діяльності в інформаційному просторі. Наслідком такого впливу є несформованість у обдарованих старшокласників безпечної поведінки та поширення різних форм ризикованої (деструктивної) поведінки.

Водночас аналіз джерельної бази наукових досліджень дав змогу дійти висновку, що питання формування в обдарованих старшокласників безпечної поведінки в Інтернет-мережі не було предметом окремого наукового дослідження.

1. Інтернет як фактор деструктивної соціалізації обдарованих старшокласників

Соціалізація людини відбувається в процесі виховання з урахуванням значного впливу середовища. Середовище сучасних учнів, в якому відбувається навчання і виховання, зазнало істотних змін. Наразі Інтернет має значний вплив на розвиток та становлення особистості. На сучасному етапі суттєво загострилася ситуація впливу Інтернету на підростаюче покоління.

Про шкоду або користь Інтернет-мережі дискутують науковці різних галузей. Необхідно з'ясувати, у чому полягають позитивні та негативні аспекти під час роботи в мережі Інтернет для сучасних учнів.

Поняття «соціалізація» було вперше введено в наукову систему поняття американським соціологом Ф. Гідінгсоном наприкінці XIX століття. Науковець тлумачив це поняття як процес розвитку соціальної природи людини. Лише всередині XX ст. цей термін набув офіційного статусу теоретичного поняття. Варто зауважити, що постійно розробляються різні підходи до розв'язання цієї проблеми. Так, представники біхевіоризму та необіохіверизму (Б. Скінер, А. Бандура, В. Уолтере та ін.) визначають соціалізацію як процес соціального навчання. Представники школи символічного інтеракціоналізму (Ч. Кулі, Дж. Мід) досліджують соціалізацію як результат соціальної взаємодії людей, а прихильники структурного функціоналізму (Т. Парсонс, Р. Мертон) сприймають її як процес рольового тренування.

Водночас у працях цих дослідників було чимало важливих позицій, які можна використовувати в соціально-педагогічній діяльності. Зокрема, Ч. Кулі ввів поняття «первинна група» і розкрив її цінність у процесі формування особистості. Соціалізацію він тлумачив як результат соціальної взаємодії людей у певній групі. Відповідно до поглядів Т. Парсонса, індивід включаючись у соціальну систему, шляхом інтернаціоналізації загальноприйнятих норм засвоює загальні цінності, у результаті чого дотримання загальноприйнятих стандартів стає частиною його мотиваційної структури, потребою. До того ж, головним інститутом соціалізації Т. Парсонс вважає сім'ю.

Досить важливу думку висловлює О. Брім: «соціалізація – процес, який відбувається впродовж усього життя», а також розкриває деякі відмінності у цьому процесі з дорослими та дітьми. Так, науковець вважає, що соціалізація дорослих переважно виявляється в зміні їх зовнішньої поведінки, а дитяча соціалізація коригує базові ціннісні орієнтації. Це пов'язано з тим, що дорослі спроможні оцінити норми, а діти здатні лише засвоювати їх. Соціалізація дорослої людини спрямована на

те, щоб допомогти їй оволодіти певними навичками, відповідним використанням ролей, а в процесі соціалізації дітей головним чином формуються мотиви їх поведінки [6].

Так, П. Бергер і Т. Лукман визначають соціалізацію як «всебічне та послідовне входження індивідів об'єктивний світ суспільства чи в окрему його частину». Вони розмежовують первинну соціалізацію, етап якої проходить в дитинстві та стає членом суспільства, і вторинну – завдяки якій людина уже включається в нові частини суспільства.

Ми визначаємо соціалізацію особистості, з огляду на думку А. Капської, як «двосторонній взаємозумовлений процес взаємодії людини і соціального середовища, який передбачає її включення в систему суспільних відносин як шляхом засвоєння соціального досвіду, так і самостійного відтворення цих відносин, завдяки яким формується унікальна, неповторна особистість» [74, с. 9], та виявляється в поведінці учня.

Педагогам варто враховувати індивідуальні особливості учнів – комплекс моральних, інтелектуальних, вольових, емоційних та інших якостей особистості.

Розглянемо Інтернет як соціальне явище. На сучасному етапі розвитку суспільства Інтернет існує як соціальний інститут. Найбільш важлива складова розвитку телекомунікаційних мереж – це можливість безпосереднього спілкування людей.

Найпопулярнішими є соціальні мережі, за допомогою яких молодь намагається самовиразитися, створити власний віртуальний «Я-образ». Там підлітки намагаються розповісти про власні досягнення, «подвиги», таланти, сподіваючись отримати суспільне визнання і заповнити обмеженість спілкування. Соціальні мережі стали своєрідним «притулком», де зібралися люди різного соціального рівня, віку, статі та віросповідання.

Спілкування в Інтернеті найбільшою мірою є привабливим в підлітковому і ранньому юнацькому віці, тобто в той період, коли активно шукають нових друзів і вивчають субкультури, намагаючись знайти себе, відчутти приналежність до певної групи.

В Інтернеті молода людина отримує можливість спілкування з необмеженою кількістю людей і груп за інтересами.

Окрім того, у соціальній системі Інтернету формується своя електронна культура, в контексті якої можна виокремити конкретні елементи: *мова, норми і традиції*. Для буденного мережевого спілкування характерними є примітивність мови, введення в неї антиграматики, символів, смайлів, емоджі тощо.

Комунікація, що здійснюється за допомогою Інтернету, є досить різноманітною. До засобів Інтернет-комунікації можна зарахувати такі.

Чат (англ. *chat* – базікати) – це сайт, що надає можливість обмінюватися текстовими повідомленнями одразу декільком користувачам у

режимі реального часу, а також програмне забезпечення, що дає змогу організувати таке спілкування (Інтернет-пейджери).

Відеоконференція – це сфера інформаційної технології, що одночасно забезпечує двосторонню передачу, обробку, перетворення і подання інтерактивної інформації на відстань в реальному режимі часу за допомогою апаратно-програмних засобів обчислювальної техніки. За допомогою відеокамери та мікрофона Інтернет-користувачі можуть бачити і чути один одного. Такий вид Інтернет-комунікації є досить поширеним. Його активно використовують як в наукових колах, так і у бізнесовій сфері.

Електронна пошта (e-mail) – це технологія та надані нею послуги з пересилання й отримання електронних повідомлень (листів) у межах розподіленої (зокрема глобальної) комп'ютерної мережі.

Блог (англ. *blog*, від *weblog* – Інтернет-журнал подій, Інтернет-щоденник) – це веб-сайт, до основного вмісту якого регулярно додають записи, що містять текст, зображення або мультимедіа, присвячені певній темі (подорожі, виклад щоденних подій свого життя (реаліті) тощо).

Соціальна мережа – це інтерактивний багатокористувацький веб-сайт, контент якого наповнюють самі учасники мережі. Найбільш популярними соціальними мережами є Facebook, «ВКонтакте» тощо.

Проте Інтернет є не лише сферою комунікації, а й великою бібліотекою, де можна знайти інформацію, присвячену будь-якій темі. Однак безконтрольність доступу до ресурсів Інтернету може спричинити серйозні потенційні небезпеки для учнів.

Зараз важко знайти сім'ю, яка не має комп'ютера. Уся сучасна культура стає більш залежною від ІТ-технологій. Соціальні мережі стали невід'ємною частиною повсякденного життя. Значна частина дітей присвячує їм весь вільний час.

Нами було проведено опитування, у якому взяли участь 389 респондентів освітніх установ (учні 8–10 класів): 93,6 % опитаних зареєстровані в соціальних мережах, з них 90,9 % мають сторінки «ВКонтакте», 24,6 % – в «Однокласниках», 28,5 % – у Facebook.

На спілкування в соціальних мережах щодня понад 3 год витрачає 41,4 % зареєстрованих учасників опитування, від 1 до 2 год – 31 %. На запитання «Як ви вважаєте за краще проводити свій вільний час?» 45,5 % опитаних відповіли, що спілкуються в Інтернеті.

На нашу думку, у соціальних мережах у молоді формується дещо викривлене уявлення про оточуючий реальний світ, що не сприятиме закріпленню моральних цінностей та ідеалів, які існують у реальному суспільстві (*табл. 1*).

Варто наголосити, що в реальному житті найбільш цінними для учнів є такі, як здоров'я, любов, сім'я, натомість у віртуальному середовищі

Таблиця 1

Результати опитування підлітків щодо формування ціннісних орієнтацій у реальному та віртуальному середовищах (N = 389)

Найбільш цінне в реальному житті	Найбільш цінне у віртуальному середовищі
Здоров'я – 74 %	Дружба – 20,7 %
Любов – 46,7 %	Статус – 16,4 %
Сім'я – 44,1 %	Любов – 15,5 %
Дружба – 37,6 %	Взаємність – 13 %
Чесність – 32,7 %	Вірність – 10,3 %
Взаємність – 18 %	Гроші – 8,4 %
Вірність – 15,5 %	Чесність – 7,7 %
Статус – 10,1 %	Здоров'я – 6,3 %
Гроші – 7,7 %	Сім'я – 1,2 %

вони посідають останні позиції. Більшість респондентів вважає, що соціальні мережі не відволікають їх від важливих справ, а навпаки, навіть допомагають їм зробити життя більш простим і комфортним. Спробувавши спілкуватися в соціальних мережах, дитина розуміє, що у віртуальному просторі процес спілкування набагато більш простий і безпечний, адже можна в будь-який момент «увімкнути» або «вимкнути» співрозмовника, керуючись лише власними бажаннями, а не шукати компроміси в думках, не намагатися перейнятися емоціями іншої людини з метою взаєморозуміння та співчуття.

І це є проблемою! Результати, які ми отримали під час онлайн-тестування (режим доступу: <http://testoteka.iod.gov.ua>) учнів щодо рівня їхніх комунікативних і організаторських здібностей, показують таке (табл. 2).

Згідно з інформацією, наведеною в таблиці 2, більша частина респондентів (310 осіб) мають низький (76,6%) і нижче середнього (8,2%) рівень комунікативних схильностей. На нашу думку, це зумовлено тим, що процес спілкування у мережі Інтернет набагато спрощений, і в учнів майже немає реальних умов для розвитку комунікативних навичок. Провідні науковці вважають, що комунікативні навички більше сприяють пристосуванню школярів до майбутнього самостійного життя, їх соціалізації й адаптації в суспільстві, аніж рівень академічної успішності.

Проте варто зауважити, що головні проблеми полягають в іншому (що підтверджують класні керівники). Підлітки безконтрольно перебувають у соціальних мережах. Батьки найчастіше не цікавляться, які саме сайти вони відвідують, які відео переглядають, яку музику слухають, а головне – з ким вони знайомляться в різних чатах. У наш час такі нюанси не

Результати тестування за методикою оцінки комунікативних та організаторських схильностей (КОС-2), за В. Синявським і Б. Федоришиним (N = 365)

Шкала \ Рівень прояву	Низький		Ниже середнього		Середній		Високий		Вибірка, n, %
	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	к-ть	%	
Комунікативні схильності Q к/Кк	280	76,6	30	8,2	35	9,6	20	5,5	365
									100 %
Організаторські схильності Q о/Ко	139	38,1	123	33,7	38	10,4	65	17,8	365
									100 %

можна і навіть небезпечно залишати без уваги з боку дорослих! У глобальній мережі наявна значна кількість ресурсів порнографічного змісту, які демонструють і пропагують різні форми насильства, що популяризують різні методи маніпуляції свідомістю, насаджують містицизм, сексизм або навіть пропагують суїцид («Синій кит», «Море китів», «Тихий дім»).

У відповідь на діяльність небезпечних груп у соціальних мережах, які доводять дітей до самогубств, на сайті Національної поліції України подано корисну інформацію для батьків. На сайті описано, як працюють подібні угруповання, як виявити, чи дитина потрапила у небезпеку, куди краще звернутися та як вберегти дитину в такому випадку. Також зазначено, що у всіх прихильників таких груп на особистих сторінках зображені відео або малюнки з літаючими китами [41].

Служба Національної безпеки України та кіберполіція розробили поради для батьків стосовно того, що потрібно робити, щоб не допустити потрапляння дітей у такі групи.

Рекомендації мають такий зміст.

1. Приділяти більше уваги психологічному стану дитини.
2. Перевіряти шкіру дитини на наявність пошкоджень, а в разі їх виявлення – з'ясувати обставини, за яких вони з'явилися. Особливу увагу необхідно звертати на пошкодження різного роду у формі кита.
3. Перевіряти облікові записи дитини в соціальних мережах і групи, до яких входить акаунт, стежити за вмістом спілкування у приватних чатах.
4. Звертати увагу на коло спілкування дитини.
5. Намагатися зайняти вільний час дитини спортивними або культурними секціями.

6. Обов'язково контролювати, які фото- та відеофайли, розміщені в гаджетах дитини.

7. Встановлювати функцію «батьківський контроль» на всіх гаджетах дитини.

У процесі виявлення таких груп самостійно потрібно також негайно повідомляти до кіберполіції (режим доступу: <https://www.cybercrime.gov.ua> – цілодобово; телефон гарячої лінії (044) 374-37-21), або звертатися до адміністрації соціальної мережі, де було виявлено групу.

Отже, здійснивши аналіз користі та негативного впливу мережі Інтернет на соціалізацію учнів виділимо **позитивні фактори**:

– *саморозвиток, особливо це стосується обдарованих учнів* (соціальні мережі надають безмежні можливості саморозвитку: тут ми можемо почитати наукові статті, книги, афоризми відомих мислителів, завантажити аудіокниги. Ми можемо використовувати соціальні мережі, щоб навчитися плести макраме, вивчити іноземні мови, зайнятися йогою або освоїти арабські танці – у Інтернет-просторі можна знайти величезну кількість навчальних відео);

– *допомога в навчанні* (обмін конспектами, рефератами та презентаціями з однокласниками; поглиблене вивчення певних питань, наприклад з історії України, обговорення проблемних питань з однодумцями);

– *можливості використання в навчально-виховному процесі* (наприклад, завдяки хмарним технологіям педагоги взаємодіють з учнями поза часом і простором, створюють проекти, дають завдання та контролюють їх виконання);

– *самовираження* (можна продемонструвати певні риси характеру, які не може дитина дозволити проявити у реальному житті (зняти агресію в іграх, де стріляють); представити власні досягнення (відеоблоги);

– *розширення кола спілкування*;

– *проведення дозвілля* (подивитися фільм, послухати музику).

До негативних факторів впливу мережі Інтернет на дитину варто зарахувати:

– *вплив на фізичне здоров'я дитини* порушення зору, постави, проблеми зі шлунком (через те що дитина не може відірватися від комп'ютера і нормально поїсти);

– *вплив електромагнітного випромінювання моніторів* призводить до поганого самопочуття (головний біль, запаморочення);

– *вплив на психічний стан дитини* (залежність, подразливість, негативні емоції);

– стрес у разі втрати інформації, що може викликати нервозність, підвищення тиску, погіршення сну;

– *граматична деградація* (спілкування у віртуальному режимі передбачає недотримання правил граматики і пунктуації, складання максимально простих речень, використання бідного словникового запасу, заміна емоцій смайлами, що негативно впливає на реальне спілкування);

– *зниження соціальної активності;*

– *заміна реального спілкування віртуальним.*

Практичним надбанням нашого дослідження є розроблення практичних рекомендацій батькам та учням щодо безпечної поведінки в Інтернеті, а також загальні поради щодо використання Інтернет-мережі:

– обмеження часу перебування в мережі;

– пошук альтернативних способів проведення часу (наприклад, заняття спортом, малювання, вишивання, читання книг тощо);

– надання уваги своєму реальному життю (сім'ї, друзям, проблемам в школі);

– збільшення часу перебування в товаристві друзів і родичів.

Вважаємо, що необхідно популяризувати останні через години спілкування, батьківські збори або інші виховні заходи в освітній установі.

Отже, вплив соціальних мереж на людину на сучасному етапі переоцінити неможливо – ми маємо можливість використовувати величезну кількість інформації, розвивати своє мислення і самовдосконалюватися, а головне не втрачати контроль!

З огляду на вищезазначене, можна дійти висновку, що вплив мережі Інтернет на процес соціалізації має двоякий характер, тобто може бути як конструктивним, так і деструктивним.

Вважаємо, що необхідно враховувати досягнення сучасності в педагогічній науці з метою забезпечення комфортних умов для соціалізації учнів в умовах освітнього процесу навчального закладу.

Ми розробили проект, головна ідея якого полягає у створенні умов, які формують компетентність класного керівника в питаннях соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-просторі.

Новизна проекту полягає в новому підході до роботи з учнями, що дає змогу вирішувати завдання формування автономності особистості щодо негативних інформаційно-психологічних впливів, адаптуватися в реальних умовах сучасного суспільства.

До експериментальної роботи залучено 19 навчальних закладів України. У жовтні 2018 р. заплановано Всеукраїнську науково-практичну конференцію «Соціалізація обдарованого учня в Інтернет-середовищі: методичне забезпечення і супровід», на якій будуть представлені результати трирічної експериментальної роботи; обговорення проблемних питань соціалізації обдарованих учнів, перепони та способи їх розв'язання на рівні освітньої установи. Запрошуємо всіх охочих долучитися до

запланованого заходу (режим доступу до офіційного сайту Інституту обдарованої дитини НАПН України: <http://iod.gov.ua>).

Сучасні реформи в освіті вимагають нових змін і форм роботи з учнями, змушують по-іншому організовувати освітній процес [44]. Варто враховувати інформатизацію, яка стала системоутворювальним процесом, що визначає важливі показники роботи освітнього закладу (серед них якість та ефективність управління, інформаційна відкритість, доступність освіти, ресурсна мобільність) та охоплює все більше закладів освіти сучасності. Необхідно проводити першочергові заходи, зумовлені поточним етапом розвитку процесу інформатизації в школі, реалізація яких надасть директору можливість визначити актуальні та ефективні способи інтенсивного розвитку освітнього закладу. Так, дослідник К. Шапіро переконаний, що представники деяких шкіл досі помилково вважають, що інформатизація – це лише супутній для освіти процес і проводити його можна за залишковим принципом. Керівники шкіл, які займають таку позицію, власноруч «виштовхують керований педагогічний колектив на узбіччя сучасної освіти» й через декілька років назавжди залишаються позаду лідерів [85]. Автор пропонує десять кроків до створення електронного простору школи: перенесення процесів управління в електронне освітнє середовище освітнього закладу; автоматизація рутинних процесів управління, перетворення сайту освітньої організації в освітнього закладу; формування системи дистанційного навчання; організація ресурсного супроводу основної освітньої програми; зміна ролі методичної служби школи; трансформація бібліотеки в центр управління ресурсною базою освітньої організації; реорганізація внутрішньої системи підвищення кваліфікації; модернізація програми інформатизації; перетворення шкільного простору [23, с. 16–27].

Таким чином, отримані дані засвідчують, що: мережа Інтернет для сучасних учнів є мотивованим середовищем; обдаровані діти більш схильні до впливу соціальних мереж, які формують певні ціннісні орієнтири дитини; оскільки Інтернет допомагає й значно полегшує встановлювати та здійснювати комунікацію, об'єднуватися за інтересами за посередництва соціальних мереж, тому учитель може й має виступити наставником у соціалізації особистості школяра засобами Інтернет; Інтернет, а також засоби ІКТ необхідно включати до освітнього процесу школи, за умови дотримання безпечності цього процесу.

2. Формування безпечної соціалізації обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі

В умовах інформаційного суспільства актуальною є проблема формування безпечної поведінки в обдарованих учнів. Це пов'язано з комплексом явищ і факторів, які впливають на поведінку учнів: відсутність чітких культурних і ціннісних ідеалів, зниження ролі батьків та освітніх закладів у вихованні учнів, розвиток нових форм діяльності в інформаційному просторі. Наслідком такого впливу є несформованість у обдарованих старшокласників безпечної поведінки та поширення різних форм ризикованої поведінки.

Формування безпечної поведінки особистості в інформаційному суспільстві складником соціальної політики держави, про що свідчать закони України: «Про Національну програму інформатизації» від 4 лютого 1998 р. № 74/98-ВР, «Про охорону дитинства» від 26 квітня 2001 р. № 2402-III, «Про захист суспільної моралі» від 20 листопада 2003 р. № 1296-IV, «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» від 9 січня 2007 р. № 537-V, «Про основи регулювання Інтернету» від 16 травня 2011 р. (міжнародний документ). У них наголошено на необхідності формування правових та організаційних умов розвитку інформатизації, створення вільного доступу до інформаційного середовища, користування та обміну інформацією, захисту суспільства від кіберзлочинності та розповсюдження продукції, що негативно впливає на користувачів, формування у них навичок безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

В умовах сьогодення проблема безпеки особистості в Інтернет-мережі є науково актуальною. У філософській, педагогічній, психологічній та соціологічній літературі Інтернет-мережа розглядається як соціальне явище (С. Михайлов [56]), фактор формування інформаційного суспільства (О. Путилова [65]), субкультура віртуального простору (І. Смірнова [70]), засіб масової комунікації (О. Шеремет [87]), спосіб організації діяльності молоді (Л. Жук [31]).

У науковому дискурсі різні аспекти безпечної та ризикованої поведінки особистості висвітлено у працях Т. Алексеєнко [5; 73], Р. Васильової [18], С. Гвоздій [24], О. Жабокрицької [30], Л. Карнаух [40], В. Купецькової [47], В. Латчука [49], Н. Лизь [50], Ю. Науменка [58], А. Сидорчук [68], Є. Чернишової [83] та ін.

У наукових доробках вітчизняних і зарубіжних науковців досліджено такі питання: комунікація в умовах Інтернет-спільнот (І. Остапенко [60], В. Фатурова [77]); психологічних особливостей Інтернет-залежних учнів (В. Посохова [63]); профілактики адиктивної поведінки підлітків

в Інтернет-мережі (О. Вакуленко [16], Т. Вакулич [17], Н. Сергєєва [67]); формування комунікаційної, інформаційної та медіа-культури у підлітків (О. Горошко [27], С. Коноплицький [43], О. Кущенко [48], Л. Найдьонова [54], А. Чистяков [84]).

Попри широке коло досліджень означеної проблеми, необхідно зазначити, що існує дефіцит пропонованих способів розв'язання проблеми формування в обдарованих учнів безпечної поведінки в Інтернеті.

Аналіз структури діяльності користувачів в Інтернет-мережі надає можливість визначити головні її елементи: мотиви, які спонукають учня до діяльності в мережі Інтернет; цілі – образи результатів, на досягнення яких спрямована діяльність в мережі Інтернет; засоби, за допомогою яких здійснюється діяльність в Інтернеті. Відповідно до цього, у процесі взаємодії обдарованого учня з мережею Інтернет виділяють певним чином вмотивовану діяльність загалом, до якої належать цілеспрямовані дії та автоматизовані компоненти цих дій – операції, що забезпечують використання наявних засобів та умов для досягнення необхідного результату діяльності в Інтернеті [15, с. 166].

Так, О. Тихомиров та О. Войскунський наголошують, що в процесі засвоєння та використання людиною мережі Інтернет відбувається трансформація й ускладнення вищих психічних функцій людини [28, с. 11]. Натомість О. Арестова, Л. Бабанін і О. Войскунський зазначають, що «застосування комп'ютерних мереж призводить до структурних і функціональних змін психічної діяльності людини. Ці зміни стосуються пізнавальної, комунікативної та особистісної сфери, трансформують операційну ланку діяльності, процеси цілепокладання, потребово-мотиваційну регуляцію діяльності» [28, с. 55–56]. Науковці визначають діяльність старшокласників як таку, що має комплексний характер і визначає полімотивацію користувачів Інтернет-мережі, а саме мотиви: професійний, пізнавальний, комунікативний (або мотив спілкування), співпраці, самоствердження, аффіліації (прагнення до встановлення чи підтримання відносин з іншими людьми), самореалізації, рекреації та ігровий мотив [там само, с. 59].

На засадах аналізу наукових праць [21; 33] ми виокремили такі головні види діяльності користувачів Інтернету: пошукову, пізнавальну, комунікативну, професійну, ігрову, дозвільну, комерційну, протиправну, діяльність, що спрямована на самовдосконалення, задоволення власних освітніх, пізнавальних, гедоністичних, культурологічних і сексуальних потреб.

Мережа Інтернет створює умови для розвитку нових форм соціальної взаємодії та активності обдарованих старшокласників завдяки різноманітним елементам глобалізації, широкій доступності та наданню значної кількості можливостей користувачам мережі.

Дослідження поняття «Інтернет-мережа» засвідчує, що на сьогодні його тлумачать не лише як технічний засіб зв'язку, пошуку та обміну інформацією, а й як середовище особистісного розвитку, комунікації.

Відповідно до аналізу наукової літератури, ми розглядаємо *Інтернет-мережу* як єдину глобальну мережу, яка об'єднує незалежні персональні електронні пристрої з метою пошуку інформації та обміну нею, комунікації та проведення власного дозвілля в будь-якому зручному місці (вдома, у школі, в Інтернет-клубах, у транспорті і здатна впливати на соціалізацію користувача Інтернет-мережі.

За даними агентства з онлайн-досліджень в Центральній та Східній Європі «Gemius S.A.» станом на серпень 2015 р. кількість користувачів Інтернет-мережі віком від 14 до 24 років становить 35 %, від 25 до 34 років – 28,7 %, від 35 до 44 років – 19,4 %, від 45 до 54 років – 11,3 %, від 55 років – 5,6 % [12].

Таким чином, можна констатувати, що найактивнішими користувачами Інтернет-мережі є підлітки та молодь віком до 24 років. Зазначена вікова категорія користувачів бажає відчувати себе самостійними, прагне постійного пошуку нового й експериментів, що не завжди вдається в реальному житті та може бути ризикованим для самих підлітків та оточуючих, змінює звичне шкільне навчання на інші види соціальної діяльності, що призводить до заперечення пропонованих старшим поколінням цінностей і стандартів життя та робить учнівську молодь особливо вразливою та піддатливою до негативного впливу Інтернету.

Науковці зазначають, що поведінка обдарованих учнів в Інтернет-мережі переважно залежить від низки зовнішніх і внутрішніх факторів та від умов виховання учня [8; 9; 16; 18; 45]. Так, О. Копіна та А. Мак-Алістер акцентують на тому, що на соціалізацію підлітків можуть впливати п'ять груп факторів: внутрішньоособистісні (знання, установки, уявлення, особистісні характеристики та особливості); міжособистісні (міжособистісне спілкування в малих групах: сім'я, друзі, однолітки, які забезпечують соціальну підтримку та обумовлюють соціальні ролі); інституційні (правила, інструкції, політика формальних структур, які можуть перешкоджати або сприяти рекомендованим формам поведінки); популяційні (формальні та неформальні соціальні зв'язки та норми (стандарти), які діють у середовищі окремих осіб, груп, організацій); політичні фактори (місцеві, регіональні, державні закони та політика) [45, с. 128].

Аналіз наукових положень О. Анопрієнко, Т. Журавель, Ж. Пархоменко [8] дав нам змогу стверджувати, що формування поведінки обдарованих учнів, зокрема в Інтернет-мережі, відбувається під впливом різного роду чинників на індивідуальному, сімейному рівнях, рівні найближчого оточення (однолітків, освітньої установи) і суспільному

рівні, що зумовлюють поведінку учнівської молоді в Інтернет-мережі та формують її специфіку.

На індивідуальному рівні соціалізації обдарованих учнів в мережі Інтернет впливають біологічні та психологічні фактори. До біологічних факторів належать: незадовільний стан здоров'я, хронічні захворювання (учні з ослабленим здоров'ям чи інвалідністю можуть використовувати Інтернет-мережу для проведення дозвілля та спілкування з однолітками; учні, які через хвороби, мають низькі показники успіхів у навчанні, погані відносини з однокласниками та друзями, що призводить до виникнення конфліктів, зростання нервової напруги та, як результат, – використання Інтернет-мережі з метою відходу від реальності, «розв'язання» нагальних проблем у реальному та віртуальному світах), що може сприяти формуванню ризикованої поведінки старшокласників в Інтернет-мережі. До психологічних факторів можна зарахувати: низький рівень домагань, несформованість мотиваційної сфери (учні з низьким рівнем домагань та відсутністю мотивації до діяльності в реальному житті можуть використовувати Інтернет як засіб для розвитку мотиваційної сфери та власних домагань. Проте, розвиваючись у віртуальному просторі, такі учні можуть забути про необхідність розвитку в реальному житті), низька самооцінка (учні з низькою самооцінкою можуть підвищувати її у віртуальному просторі: під час спілкування, створення сторінок у соціальних мережах, ведення блогів, створюючи різні віртуальні образи), неможливість здійснювати контроль над собою та над власними вчинками (учні, яким складно контролювати себе та власні вчинки у реальному житті, найбільш схильні до безконтрольної та ризикованої діяльності в Інтернет-мережі), відсутність навичок вирішення конфліктних ситуацій (відсутність навичок конструктивного розв'язання конфліктів і виходу з психологічно складних ситуацій може призвести до активної діяльності учнів в мережі Інтернет з метою «розв'язання» чи «уникнення» проблем у реальному та віртуальному житті), недостатня сформованість комунікативних навичок (учні, яким складно налагоджувати контакти в реальному житті, можуть спілкуватися в Інтернеті з будь-яким співрозмовником, не відчуваючи страхів і комплексів); прагнення ризикувати (активне використання учнями Інтернет-мережі надає можливість ризикувати не лише у реальному житті, а й у віртуальному просторі).

На сімейному рівні на формування соціалізації та поведінки старшокласників в Інтернеті впливають такі фактори: надмірна діяльність батьків в Інтернет-мережі; схвальне ставлення до діяльності обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі (учні, які бачать негативний приклад діяльності батьків в Інтернет-мережі, можуть наслідувати їхню поведінку у віртуальному просторі); соціальна ізоляваність учнів

(соціальна ізолюваність старшокласників може виявлятися через жорстоке ставлення батьків до дитини, покарання дитини, відмову підкорятися соціальним нормам, що призводить до неможливості дитини задовольнити власні потреби у групуванні з однолітками та спілкуванні з ними, відсутності певних захоплень у реальному житті та неможливості демонструвати їх своїм друзям, проте використання Інтернет-мережі надає можливість старшокласнику реалізувати власні потреби у спілкуванні, групуванні та захопленнях у віртуальному світі); конфлікти в сім'ї (наявність постійних конфліктів у сім'ї може спонукати старшокласника до пошуку конфліктного кола й обговорення проблем з іншими, однак обдарований старшокласник не завжди може розповісти про власні проблеми друзям або кваліфікованим спеціалістам у реальному світі, що призводить до пошуку нових друзів-порадників в Інтернет-мережі); непослідовність у вихованні дитини (у сім'ях, де батьки не встановлюють чітких норм поведінки, а діти не відчувають контролю з боку дорослих, або ж там, де дисципліна занадто сувора й непослідовна, учні піддаються серйозному ризику надмірного використання Інтернет-мережі для задоволення власних потреб та інтересів, уникнення зайвих контактів зі своїми батьками); часті зміни місця проживання сім'ї (це може негативно впливати на дитину, оскільки вимагає постійної побудови відносин з новими друзями, сусідами, однокласниками. Старшокласники, яким складно налагоджувати контакти в незнайомому середовищі, можуть використовувати Інтернет-мережу для спілкування та проведення свого дозвілля).

На рівні найближчого оточення (однолітків) на формування поведінки обдарованих старшокласників в мережі Інтернет впливають такі фактори: приклад негативної поведінки друзів та однолітків в Інтернет-мережі (учні, які наслідують поведінку однолітків у реальному житті, можуть це робити й у віртуальному просторі: необдуманно розміщувати інформацію про себе та інших на персональних сторінках соціальних мереж, особисті фото та фото своїх друзів, проводити вільний час у чатах або на форумах, робити заклики щодо участі в асоціальних заходах і реагувати на них тощо); змагання з друзями у віртуальному просторі (часто друзі можуть змагатися у віртуальному просторі за допомогою ігор (кількість перемог, балів та бонусів у грі) та популярності особистих сторінок у соціальних мережах (кількість контактної інформації, місць, де навчаються та проводять дозвілля, розміщених особистих фото та відео тощо), булінг (учні, які переживають залякування, фізичний чи психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати у них страх та підкорити собі, уникають контактів з ними у реальному житті, що слугує розвитку активної діяльності в Інтернет-мережі).

На рівні найближчого оточення – «освітнього закладу» – можна визначити такі фактори, що впливають на соціалізацію та формування поведінки обдарованих учнів в Інтернет-мережі: погані відносини з однокласниками та вчителями (призводять до неможливості учнів задовольнити потреби в спілкуванні, організації та проведенні дозвілля в реальному житті, що призводить до активного використання старшокласниками Інтернету з метою створення «віртуального Я», пошуку друзів, проведення дозвілля, отримання консультацій від віртуальних співрозмовників тощо); виникнення стресових ситуацій у школі (такі ситуації негативно впливають на учня, його відносини з друзями, учителями та батьками. З метою «розв'язання» чи «уникнення» проблем і пошуку відповідей на питання учні використовують Інтернет-мережу); відсутність у шкільному середовищі комплексних форм роботи, спрямованої на формування безпечної поведінки в мережі Інтернет (відсутність форм роботи щодо формування безпечної поведінки в Інтернет-мережі, необізнаність школярів щодо ризиків Інтернет-мережі та правил поведінки у віртуальному просторі може призводити до виникнення Інтернет-залежностей, потрапляння в ризиковані ситуації в Інтернет-мережі).

На суспільному рівні можна виокремити такі фактори, які впливають на формування поведінки обдарованих старшокласників у мережі Інтернет: позитивне ставлення оточуючих до діяльності в Інтернеті (часто дорослі позитивно ставляться до такої діяльності учнів, оскільки ті перебувають вдома, а не на вулиці, не реалізують негативні моделі поведінки, можуть використовувати Інтернет-мережу для навчання та проведення дозвілля у будь-який зручний для них час); недосконалість законодавчої бази та принципів діяльності в Інтернет-мережі (відсутність регулювання процесу надходження інформації в Інтернет-мережу надає можливість будь-якому користувачу розміщувати будь-яку інформацію на веб-сайтах, провокувати до асоціальних дій як у реальному житті, так і у віртуальному просторі).

З огляду на вищезазначене, можна стверджувати, що в процесі діяльності в Інтернет-мережі обдаровані старшокласники можуть наражатися на різноманітні ризики, які є у віртуальному просторі.

Згідно з визначенням Т. Алексєєнко й аналізом поняття «Інтернет-мережа», нами було встановлено, що ризики в Інтернеті – це небезпеки, ситуативна характеристика проблемної діяльності обдарованих старшокласників у Інтернет-мережі, що може призводити до негативних наслідків під час такої діяльності та негативно впливати на поведінку учнів у мережі Інтернет та в реальному житті.

Відповідно до аналізу наукових праць дослідників Г. Цукерман і Б. Мастерова, які виділяють три головних види ризику, що властиві для

шкільного віку (фізичний ризик, соціальний ризик і ризик саморозкриття) [82, с. 161–163], нами було здійснено їх характеристики відповідно до діяльності учнів в Інтернет-мережі.

Причиною фізичного ризику є потреба учнів у самоствердженні та самореалізації, що призводить до залежності від Інтернет-мережі та дає змогу підвищити власний статус у реальному та віртуальному житті.

Соціальний ризик в Інтернет-мережі пов'язаний із необхідністю врегулювання свого «реального та віртуального Я» відповідно до цінностей, які існують в Інтернет-мережі. Для учнів важливою є позитивна оцінка з боку віртуальних друзів, що спонукає їх створювати такі віртуальні образи, які будуть подобатися іншим користувачам. Соціальний ризик діяльності в Інтернет-мережі може мати дві форми: як ризик невідповідності віртуальним цінностям (фізичним еталонам своєї статі, моди тощо) і як ризик вибору (у разі необхідності відповідати віртуальним цінностям, які суперечать реальним).

Ризик саморозкриття пов'язаний із проміжним соціальним становищем старшокласників між дорослими та дітьми. Це передбачає наявність у поведінці учнів «подвійних стандартів», наприклад, у разі необхідності водночас приховувати і демонструвати власну сексуальність під час спілкування в Інтернеті.

У науковому дослідженні Д. Фельдштейн наголошує на тому, що діяльність учнівської молоді в мережі Інтернет формує відповідне ставлення до дійсності та світосприйняття, яке формує певні моделі поведінки [78].

Так, О. Войскунський зазначає, що недотримання умов особистісної та/або групової безпеки негативно впливає на психічний розвиток і здоров'я учнівської молоді. Причому потенційними загрозами для дитини можуть бути безпосередні й опосередковані взаємодії з іншими людьми, групами людей, зі знаковими системами, технічними приладами тощо [21, с. 48].

Отже, проаналізовані нами наукові дослідження свідчать про недостатній рівень уваги науковців до проблеми безпечної поведінки обдарованих учнів в Інтернеті. На нашу думку, необхідно запропонувати власне бачення щодо профілактики деструктивних виявів соціалізації обдарованих учнів в Інтернет-середовищі.

3. Модель профілактики деструктивних проявів Інтернет-соціалізації обдарованих учнів

Соціалізація обдарованих учнів в Інтернет-середовищі певним чином впливає на реальне соціальне оточення через поведінку учнів. На засадах вивчення понять «поведінка», «безпечна поведінка», «Інтернет-мережа», аналізу взаємозв'язку поведінки та діяльності учнів в Інтернет-мережі, можна зазначити, що *безпечна поведінка старшокласників в Інтернет-мережі* – засіб самореалізації та комплекс дій старшокласників в Інтернет-мережі, які характеризуються знаннями учнів про ризики і правила поведінки в Інтернет-мережі, уміннями оптимально реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет-мережі.

Здійснений аналіз наукової літератури [18; 25; 32; 62] у структурі безпечної поведінки старшокласників у мережі Інтернет дає змогу виокремити такі компоненти:

- *пізнавальний* (обізнаність учнів про Інтернет-мережу як інформаційний простір, види діяльності у віртуальному просторі, ризики в Інтернет-мережі);

- *вчинковий* (уміння та навички безпечної діяльності в Інтернет-мережі; навички диференціювання різноманітних впливів Інтернет-мережі; уміння приймати адекватні рішення відповідно до ситуації, яка виникла у віртуальному просторі; уміння вести конструктивний діалог з віртуальними співрозмовниками та протистояти тиску з їхнього боку, контролювати та спрямовувати власну діяльність в Інтернет-мережі, визначати та реалізовувати мету діяльності в Інтернет-мережі);

- *мотиваційно-рефлексивний* (бажання забезпечити себе в Інтернеті, прагнення самовдосконалюватися за допомогою Інтернет-мережі, бажання контролювати емоції під час такої діяльності, бажання адекватно виявляти незадоволення під час діяльності в Інтернет-мережі, бажання аналізувати власну поведінку в Інтернет-мережі).

Варто зазначити, що в обдарованих учнів на засадах засвоєних поведінкових дій в мережі Інтернет відбувається формування власної унікальної моделі поведінки в Інтернет-мережі.

Соціалізація особистості відтворюється в поведінці, певних діях і вчинках. Модель *поведінки обдарованих старшокласників у мережі Інтернет* ми визначаємо як дії старшокласників у мережі Інтернет, які містять певну кількість взаємопов'язаних факторів та умов і відтворюють систему об'єктів, дій і заходів, необхідних для її засвоєння та реалізації.

У проаналізованих нами вітчизняних і зарубіжних дисертаційних дослідженнях було розглянуто питання розроблення моделі безпечної

поведінки підлітків у позаурочній діяльності [62], формування навичок безпечної поведінки в процесі позаурочної діяльності [47], безпечної та стабільної поведінки учнів шкіл [58], готовності школярів до безпечної поведінки в повсякденному житті [71], культури безпечної поведінки школярів на дорогах в умовах сучасного міста [11], моделі виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі [40], моделі безпечної особистості [50] та особистості безпечного типу [49]. Однак у жодній науковій праці не вивчалася проблема розроблення моделі безпечної поведінки старшокласників в Інтернет-мережі, що вимагає детального аналізу наявних психологічних моделей і теорій формування поведінки.

Отже, у теорії соціального научіння, основоположником якої є А. Бандура, наголошено, що особистість змінюється під впливом вимог соціального середовища, у результаті чого відбувається навчання певним формам поведінки [13; 14]. Таку поведінку старшокласники набувають за допомогою прикладу: учень спостерігає, що роблять інші, та повторює ці дії. Поведінка учнів закріплюється або модифікується наслідками їхніх дій і відповідно до відгуків й оцінки інших щодо їхньої поведінки [81, с. 379]. Положення теорії соціального научіння А. Бандури широко використовують в сучасних науково обґрунтованих моделях формування поведінки. Також вони часто слугують підґрунтям для створення нових моделей.

У теорії поведінкової проблеми (Р. Джессор, С. Джессор) зазначено, що поведінка учня (включаючи поведінкові ризики) є продуктом складних взаємодій між трьома категоріями психосоціальних змінних: перша категорія (система особистості) охоплює цінності, очікування, переконання та ставлення до самого себе та суспільства; друга категорія (навколишня система) охоплює сприйняття ставлення друзів і батьків до поведінки, як до заборонених речей; третя категорія (поведінкова система) охоплює соціально прийнятну та неприйнятну поведінку. Ці категорії можуть поєднуватися та сприяти виникненню поведінкових проблем у старшокласників [57].

Відповідно до теорії стійкості (гнучкості) [там само], учні схильні більше дотримуватися правил безпечної поведінки, ніж практикувати ризиковану поведінку. Зазначена теорія вивчає взаємодію факторів у житті старшокласника, включаючи умови в сім'ї, школі, громаді, які забезпечують можливість позитивної адаптації в суспільстві. Відповідно до теорії стійкості, існують внутрішні (самоповага і самовпевненість, внутрішній фокус контролю та наявність життєвої мети) і зовнішні (соціальна підтримка з боку родини та спільноти) чинники, які взаємодіють і надають учням можливість уникати ризикованої поведінки.

У теорії обдуманії дії (теорія планованої поведінки), заснованій на дослідженнях М. Фішбейна та А. Айзена [1; 2], розглянуто ставлення

учнів до власної поведінки. Однією з головних причин поведінки дослідники визначають намір старшокласника поводитись певним чином. Цей намір розглядають у контексті двох причин: по-перше, ставлення старшокласника до певного виду поведінки (що можна пояснити її очікуваннями від наслідків такого виду поведінки, тобто її уявленнями про цінність і користь цього виду поведінки), по-друге, сприйняття людиною соціального (або нормативного) тиску, спрямованого на те, щоб людина поводитись певним чином [7, с. 77]. Згідно з теорією обдуманної дії, те, що безпосередньо передує поведінці старшокласника, є тенденцією для здійснення такої поведінки, яка визначається одним або двома можливими чинниками: взаєминами і суб'єктивними нормами (соціальними чинниками) [80, с. 112].

Відповідно до аналізу теорій і моделей та їх значення у формуванні поведінки учнів, нами було розроблено моделі поведінки обдарованих старшокласників у мережі Інтернет, а саме моделі: ризикованої поведінки; амбівалентної поведінки; безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

З метою розроблення моделі деструктивної поведінки обдарованих старшокласників в Інтернеті було встановлено, що у вітчизняній та зарубіжній літературі поняття «ризикована поведінка» визначено як: невід'ємна характеристика процесу соціалізації підлітка [3, с. 12]; спонтанна діяльність особистості щодо експериментування зі своїми можливостями, досвід, через який вона проходить, щоб знайти себе [там само, с. 95]; використання учнями таких поведінкових практик, які загрожують його стану здоров'я та нормальній життєдіяльності [20, с. 7].

Науковці зазначають, що в сучасних умовах часто реалізується поведінка, яка викликана не стільки необхідністю в ризику для прийняття рішень, скільки схильністю до ризиків. Зокрема О. Вдовиченко наголошує, що ризикована поведінка не спрямована на саморуйнування, проте передбачає небезпеку і досить часто не усвідомлюється особистістю як небезпечна, деструктивна [19, с. 38].

З огляду на аналіз понять «модель поведінки» та «ризикована поведінка» ми розуміємо *модель ризикованої поведінки обдарованих старшокласників в мережі Інтернет* як здійснення певних видів діяльності в Інтернет-мережі, що передбачають небезпеку, негативний і небажаний її результат. Обдаровані старшокласники, які обрали модель ризикованої поведінки в мережі Інтернет, не знають про можливі ризики такої діяльності; не ознайомлені з правилами безпечної поведінки та необхідності їх дотримання; не визначають мету та не контролюють час діяльності в мережі Інтернет; не можуть протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників; не мають бажання та не беруть участь у заходах щодо формування безпечної поведінки в мережі Інтернет; безвідповідально

ставляться до власної діяльності в Інтернеті; спілкуються переважно у віртуальному просторі; не контролюють емоції під час такої діяльності; виявляють агресію під час завершення діяльності в мережі Інтернет.

Ми погоджуємося з думкою Т. Зелінської [37] та визначаємо *модель амбівалентної поведінки учнів в Інтернет-мережі* як таку модель поведінки обдарованих старшокласників, якій властиве суперечливе ставлення до діяльності в мережі Інтернет та одночасні, не сумісні між собою, позитивні або негативні прагнення та переживання під час такої діяльності. Учні, які обрали модель амбівалентної поведінки в Інтернет-мережі знають деякі ризики та правила поведінки в Інтернеті, визначають мету та час діяльності в мережі, проте не дотримуються їх; можуть протистояти тиску з боку віртуальних співрозмовників; беруть участь у заходах щодо формування безпечної поведінки в мережі Інтернет, проте недостатньо вмотивовані щодо її зміни, нейтрально ставляться до власної діяльності в Інтернеті; надають перевагу спілкуванню у віртуальному просторі; намагаються контролювати власні емоції під час діяльності в мережі Інтернет та адекватно виявляти незадоволення під час такої діяльності, проте мають несформоване ставлення до різних видів ризикованої діяльності в Інтернет-середовищі.

Модель безпечної поведінки обдарованих старшокласників в Інтернет-мережі ми визначаємо як безпечні дії останніх у мережі Інтернет, які охоплюють певну кількість причиново-пов'язаних факторів та умов і відтворюють систему об'єктів, речей, дій і заходів, необхідних для досягнення, реалізації та засвоєння безпечної поведінки в Інтернет-середовищі. Для цієї моделі характерна реалізація навичок безпечної поведінки та відповідальне ставлення до власної діяльності в мережі Інтернет. Учні, які обрали модель безпечної поведінки в мережі Інтернет, знають ризики та правила поведінки в Інтернеті; визначають та дотримуються мети та часу діяльності в мережі; оптимально реагують у ризикованих ситуаціях в Інтернет-мережі та приймають адекватні рішення залежно від ситуації; мають бажання брати участь у заходах щодо формування безпечної поведінки в Інтернеті; розвивають комунікативні якості в реальному житті; контролюють власні емоції та адекватно виявляють незадоволення під час діяльності в мережі Інтернет.

Варто зазначити, що профілактика деструктивних проявів соціалізації в мережі Інтернет є актуальним напрямом практичної діяльності світової спільноти, що спрямована їх закріплення на законодавчому рівні. У нормативній базі України (закони України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145-VIII та «Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні» від 5 лютого 1993 р. № 2998-XII, Національна доктрина розвитку освіти в Україні, Концепція виховання дітей і молоді

в національній системі освіти, Національна програма «Діти України») формування безпечної поведінки підростаючого покоління визначено провідним завданням держави.

У більшості законодавчих документів [34; 35; 36; 42; 75; 76] наголошено на необхідності: формування правових та організаційних передумов розвитку інформатизації; створення вільного доступу до інформаційного середовища, користування й обміну інформацією; захисту суспільства від кіберзлочинності та розповсюдження продукції, яка негативно впливає на учнів; поширення інформації в учнівському середовищі щодо правил безпечного користування ресурсами Інтернету. Проте кожен закон має специфічні особливості, які вказують на різні аспекти формування у школярів безпечної поведінки в Інтернет-середовищі.

Так, у Конвенції про кіберзлочинність визначено систему зупинення дій, спрямованих проти порушення конфіденційності в Інтернет-мережі та зловживання Інтернет-мережею, шляхом встановлення кримінальної відповідальності за протиправну поведінку в Інтернет-мережі, надання повноважень, достатніх для ефективного протидії з кримінальним правопорушенням в Інтернет-мережі.

З метою розвитку мережі Інтернет, забезпечення широкого доступу громадян до цієї мережі, ефективного використання її можливостей для розвитку вітчизняної науки, освіти, культури був виданий Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» від 31 липня 2000 р. № 928/2000, який визначає створення умов для користування мережею Інтернет, поширення винятково об'єктивної інформації, гарантування інформаційної безпеки та забезпечення конституційних прав під час діяльності в Інтернеті [76].

Згідно з аналізом нормативно-правової бази, міжнародні та вітчизняні організації та асоціації накопичили певний досвід щодо регламентації діяльності користувачів Інтернет-мережі та формування у них безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

Так, серед міжнародних і зарубіжних асоціацій, фондів та програм лідерами щодо формування безпечної поведінки користувачів Інтернету є Міжнародна асоціація Інтернет-провайдерів «гарячих ліній» INHOPE, Фонд «Нічі діти», Програма Європейської комісії «Безпечний Інтернет», а також організації «Центр безпечного Інтернету» та «Ліга безпечного Інтернету».

Однак, на нашу думку, для успішного формування в учнів безпечної поведінки в Інтернет-мережі та профілактики деструктивної соціалізації, діяльність програм одночасно має бути спрямована на систематичне та цілеспрямоване інформування учнів та їхніх батьків щодо ризиків в Інтернет-мережі, підготовку фахівців до формування у школярів безпечної

поведінки в Інтернет-мережі, надання допомоги в разі потрапляння в небезпечні ситуації під час діяльності в Інтернет-мережі та вилучення незаконного контенту з Інтернет-мережі за допомогою активного залучення до процесу відслідковування «гарячих ліній» і свідомих користувачів Інтернет-мережі.

Вивчення досвіду діяльності міжнародних і зарубіжних програм та асоціацій (Міжнародна асоціація Інтернет-провайдерів «гарячих ліній» IHNORE, Програма Європейської комісії «Безпечний Інтернет», Фонд «Нічні діти», Центр Безпечного Інтернету в Росії, Ліга безпечного Інтернету) надає можливість визначити головні напрями діяльності щодо профілактики деструктивних проявів Інтернет соціалізації учнів, які впроваджують на різних рівнях:

- створення на міжнародному рівні політики з безпечної діяльності в Інтернет-мережі;
- дослідження проблеми безпеки дітей в Інтернет-мережі;
- вивчення ризиків Інтернет-мережі, на які наражаються підлітки під час діяльності у віртуальному просторі;
- розроблення та доповнення законодавчих документів, які спрямовані на регулювання процесів надходження інформації до Інтернет-мережі та її безпечне використання;
- координація роботи «гарячих ліній» та пропаганда надсилання анонімних повідомлень щодо незаконного контенту в Інтернет-мережі;
- протидія незаконному контенту та спаму, а також видалення такого контенту з Інтернет-мережі;
- підготовка фахівців до формування безпечної поведінки підлітків в Інтернет-мережі;
- інформування користувачів Інтернет-мережі про загрози та ризики віртуального простору;
- надання допомоги підліткам і батькам у випадках потрапляння у ризики Інтернет-мережі.

Аналіз змісту діяльності міжнародних і зарубіжних асоціацій, фондів і програм дає змогу стверджувати, що на сучасному етапі відсутні чіткі рекомендації для фахівців і батьків щодо профілактики деструктивних виявів соціалізації обдарованих учнів в Інтернеті, запропоновані заходи переважно впроваджують не в реальному житті, а за допомогою Інтернет-мережі та не мають систематичного, комплексного характеру, що не дає змогу на належному рівні сформувати в обдарованих старшокласників безпечну поведінку в Інтернет-мережі.

Проблему формування безпечної поведінки українських школярів у мережі Інтернет здійснюють такі організації: Міжнародний жіночий правозахисний центр «Ла Страда Україна» за допомогою електронної

«гарячої лінії» з протидії дитячій порнографії; Міжнародна громадська організація «Школа рівних можливостей»; компанія «Майкрософт Україна» через проекти «Скарга.ua», «Онляндія – безпека дітей в Інтернеті» та Коаліцію за безпеку дітей в Інтернеті; компанія «Київстар» з програмою «Безпека дітей в Інтернеті». Доцільно здійснити аналіз досвіду діяльності вказаних вітчизняних організацій з метою визначення запропонованих ними форм роботи щодо формування в учнів безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

В Україні також створено проект «Скарга.ua», відповідно до якого, користувачі Інтернет-мережі можуть надіслати скаргу про наявність незаконного контенту в Інтернет-мережі. Для цього їм потрібно вказати адресу сайту (який входить до української мережі обміну трафіком UA-IX), тип порушення, контактну інформацію та коментарі щодо забороненого контенту [64].

До формування безпечної поведінки школярів у мережі Інтернет у 2008 р. долучилася компанія «Майкрософт Україна», яка заснувала в межах програми «Партнерство в навчанні» Коаліцію за безпеку дітей в Інтернеті та проект «Безпека дітей в Інтернеті».

У 2009 р. проведено соціальну кампанію «Місяць безпечного Інтернету», яка включала поширення соціальної реклами з цієї проблеми, проведення інформаційно-розважального марафону у великих містах України, розроблення онлайн-петиції «Так! Безпечному Інтернету для дітей в Україні» та запуск безпечної електронної пошти для дітей [46].

Однією з найважливіших ініціатив Коаліції є програма для шкіл «Безпека дітей в Інтернеті», у межах якої з 2008 р. було проведено низку заходів, спрямованих на навчання дітей, учителів і батьків правилам безпечного користування Інтернетом. У межах програми було розроблено структурно-логічні моделі підготовки тренерів із безпеки в Інтернеті, формування у дітей (7–10 років та 11–18 років) стійкої мотивації до безпечної поведінки в Інтернет-мережі. Структурно-логічні моделі представлено у вигляді тренінгових програм, тривалість яких становить 1,5 години. Тренінги передбачають обговорення з трьома цільовими аудиторіями (тренерами, дітьми 7–10 років та дітьми 11–18 років) ролі інформаційно-комунікативних технологій у сучасному світі та в Україні, користі від діяльності в Інтернет-мережі та ризики такої діяльності, заходів щодо запобігання потрапляння в ризиковані ситуації та формування стійкої мотивації до безпечної поведінки в Інтернет-мережі [24; 46].

Таким чином, на засадах вивчення змісту діяльності вітчизняних організацій із питань формування у школярів безпечної поведінки в Інтернеті ми виокремили найбільш поширені види діяльності у цьому напрямі:

- вивчення та використання міжнародного досвіду щодо формування безпечної поведінки користувачів Інтернет-мережі;
- створення переліку безпечних веб-сайтів для користувачів Інтернет-мережі;
- поширення та навчання правилам безпечного користування Інтернет-мережею;
- популяризація використання програмного забезпечення з метою захисту персональних комп'ютерів від спаму, вірусів і блокування доступу до сайтів із «дорослим контентом»;
- формування у споживачів медіа-продуктів медіакультури та медіа-грамотності;
- формування в учнів безпечної поведінки в позанавчальній діяльності.

Аналіз вітчизняного досвіду реалізації програм засвідчує, що на сьогодні вже починають впроваджуватися форми роботи, спрямовані на формування у школярів безпечної поведінки в мережі Інтернет, в умовах освітніх установ великих міст. Однак запропоновані форми роботи є поодинокими та несистематичними, а до їх проведення не залучають соціальних педагогів і практичних психологів шкіл.

Отже, здійснений аналіз дав змогу окреслити необхідні дії щодо профілактики деструктивної соціалізації та формування в учнів безпечної поведінки в Інтернет-мережі: залучення освітніх установ до процесу формування у школярів безпечної поведінки в Інтернет-мережі, участь обдарованої учнівської молоді, їхніх батьків, соціальних педагогів, практичних психологів і класних керівників у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі, розроблення та впровадження комплексних програм підготовки батьків і фахівців освітньої сфери до формування у школярів безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

4. Рекомендації учасникам освітнього процесу щодо формування безпечної соціалізації обдарованих учнів в Інтернет-мережі

Аналіз наукових досліджень з проблеми формування у обдарованих учнів безпечної соціалізації в Інтернет-мережі дав нам змогу сформулювати положення, які було покладено в основу соціально-педагогічних умов формування в учнів безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

1. Під час діяльності в Інтернеті обдаровані учні обирають певну модель поведінки, а саме модель: безпечної поведінки в Інтернет-мережі, ризикованої поведінки в Інтернет-мережі чи амбівалентної поведінки.

2. Безпечну поведінку обдарованих учнів в мережі Інтернет ми визначаємо як засіб самореалізації та комплекс дій учнів, які характеризуються їх знаннями про ризики та правила поведінки в Інтернет-мережі, вміннями оптимально реагувати в ризикованих ситуаціях, контролювати емоції, відповідально ставитися до власної діяльності в Інтернет середовищі.

3. Безпечна поведінка обдарованих учнів в мережі Інтернет охоплює такі компоненти: пізнавальний, вчинковий і мотиваційно-рефлексивний.

4. Процес формування у школярів безпечної поведінки в Інтернет-мережі відбувається під впливом різноманітних факторів на індивідуальному, сімейному, суспільному рівнях, рівні найближчого оточення (рівень однолітків, рівень освітньої установи).

5. Формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в Інтернеті – це діяльність, спрямована на підвищення рівня обізнаності учнів щодо правил поведінки в Інтернет-мережі, а також формування в них критичного мислення щодо діяльності в мережі Інтернет та цінності реального життя.

Відповідно до проаналізованих понять, ми визначаємо *формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в мережі Інтернет* як цілеспрямовану системну діяльність, що ґрунтується на єдності цілей, завдань та умов і передбачає участь учнів, їхніх батьків і фахівців в засвоєнні учнями моделі безпечної поведінки в Інтернет середовищі.

Вітчизняний науковець Т. Лях тлумачить умови як комплекс зовнішніх і внутрішніх чинників, які зумовлюють результативність певної діяльності [52, с. 97–98]. Так, Н. Зимівець визначає соціально-педагогічні умови як джерело формування, існування та розвитку самого процесу, які володіють здатністю регулювання процесу, можливістю робити його компоненти співвідношуваними один з одним [38, с. 58–59]. Зокрема, Т. Журавель визначає умови досліджуваної діяльності як взаємопов'язані й такі, що взаємодіють і становлять одне ціле [32, с. 119]. Натомість Л. Кальченко визначає умови як цілеспрямовано організовані обставини і можливості діяльності, від наявності або зміни яких залежить ефективність певного процесу [39], а Н. Сергєєва зазначає, що соціально-педагогічні

умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків забезпечуються сукупністю, узгодженістю змісту, форм і методів такої роботи [67, с. 114].

Узагальнення теоретичних підходів до визначення та характеристики понять «умови» і «соціально-педагогічні умови», а також узагальнення результатів дослідно-експериментальної роботи дало нам змогу визначити та обґрунтувати соціально-педагогічні умови формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в мережі Інтернет, а саме:

- реалізація комплексної програми формування в учнів безпечної поведінки в мережі Інтернет;
- забезпечення активної участі обдарованих учнів у формуванні безпечної поведінки в Інтернет-мережі;
- підготовка батьків до формування у дітей безпечної поведінки в Інтернет-мережі за допомогою просвітницько-профілактичної роботи.

Ми погоджуємося з твердженнями вітчизняних і зарубіжних науковців [20, с. 13; 29, с. 503; 69; 86, с. 116] стосовно того, що програма – це спеціально розроблений комплекс (система) заходів, спрямованих на профілактику ризикованої поведінки обдарованих учнів, які мають бути здійснені в конкретний (запланований) період. Науковці зазначають, що профілактика ризикованої поведінки учнів – це комплекс психологічних, освітніх, юридичних, культурних, медико-соціальних та інших заходів, спрямованих на попередження, обмеження та нейтралізацію факторів ризику, засвоєння моделі безпечної поведінки, корекцію поведінки учнів, пов'язаної з ризиками для їхнього здоров'я та благополуччя, а також реабілітацію тих, хто відчув на собі її наслідки [10; 20, с. 10; 51; 53; 59; 79].

Відповідно до аналізу наукової літератури з питань профілактики ризикованої поведінки учнів [72, с. 87–89], нами було встановлено, що *комплексна програма формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в мережі Інтернет* – це система послідовних організаційних форм і методів соціально-педагогічної роботи, метою яких є прагнення запобігти негативному впливу Інтернету, що може слугувати причиною засвоєння обдарованими учнями моделей ризикованої й амбівалентної поведінки мережі Інтернет, та що спрямовані на роботу з учнями, які вже засвоїли ці моделі поведінки в Інтернет-середовищі.

Провідними аспектами, на які спрямована реалізація комплексної програми формування в учнів безпечної соціалізації в Інтернет-мережі, є:

- формування розуміння цінності безпеки та безпечної поведінки в Інтернет-мережі;
- створення умов для розвитку особистісного потенціалу учнів, самореалізація особистості в різних видах діяльності;
- підвищення рівня поінформованості учнів про переваги та ризики діяльності в мережі Інтернет, наслідки ризикованої поведінки;

- мотивування учнів до розроблення та дотримання моделі безпечної поведінки в мережі Інтернет;

- розвиток критичного мислення під час діяльності в мережі Інтернет;

- виявлення й усунення чинників, які сприяють формуванню в учнів деструктивної поведінки в мережі Інтернет;

- посилення підтримувального середовища (найближчого оточення) в процесі формування в учнів безпечної соціалізації в мережі Інтернет.

Отже, однією зі складових профілактичної програми має бути:

- навчання регуляції та вираження власних емоцій;

- навчання адекватного вираження агресії та/або незадоволення;

- розвиток комунікативних здібностей;

- підвищення власного статусу та самооцінки;

- підвищення рівня домагань (водночас із розвитком особистісних ресурсів для його реалізації);

- навчання рефлексії та самоаналізу, адекватного усвідомлення власних бажань, почуттів, думок тощо.

Аналіз наукових праць [20; 32; 72] дає змогу стверджувати, що реалізація комплексних програм, спрямованих на формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в мережі Інтернет, має бути націлена на розвиток альтернативної діяльності та створення безпечного середовища.

Розвиток альтернативної діяльності передбачає задоволення потреб учнів у самовираженні, активності, «гострих» та яскравих відчуттях за допомогою залучення до діяльності, що буде альтернативою ризикованим моделям поведінки в Інтернет-мережі. Розвиток альтернативної діяльності учнів передбачає: залучення учнів до специфічних і привабливих для них видів активності, серед яких походи, екстремальні, проте безпечні види спорту, заняття сучасними видами творчості тощо; створення спільних груп і залучення їх до суспільно корисної діяльності; створення команд, які працюють відповідно до методу «рівний – рівному», тобто одні діти будуть доносити важливу та корисну інформацію до однолітків (наприклад щодо особливостей діяльності в Інтернет-мережі, ризиків такої діяльності та моделей безпечної поведінки для соціалізації в Інтернет-мережі).

Підтримувальне середовище визначають як сприятливе оточення учня, що допоможе йому зберегти мотивацію до зміни ризикованої поведінки в Інтернет-мережі, та закріпити безпечну модель поведінки та соціалізації в Інтернет-мережі. На відміну від розвитку альтернативної діяльності, який спрямований на розвиток переважно внутрішніх ресурсів учня, створення підтримувального середовища, яке спрямоване на розвиток зовнішніх ресурсів для зміни моделі деструктивної поведінки учнів в мережі Інтернет на безпечну.

Участь обдарованих учнів у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *індивідуальному рівні* надає можливість: поглиблювати

знання щодо особливостей і ризиків діяльності в Інтернет-мережі, формувати навички безпечної поведінки в Інтернет-мережі, критично ставитися до інформації, яка розміщена в Інтернеті, дотримуватися моделі безпечної поведінки у віртуальному просторі, яка є зразком для наслідування під час діяльності в мережі; популяризувати ідею безпечної поведінки в Інтернет-мережі, поважати себе та віртуальних співрозмовників.

Участь обдарованих учнів у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *сімейному рівні* надає їм можливість організувати спільну діяльність батьків та учнів як в Інтернет-мережі, так і в реальному житті, вчити молодь безпечної діяльності в Інтернет-мережі, встановлювати сімейні правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі, обговорювати труднощі та проблеми з батьками, а не з віртуальними співрозмовниками, заохочувати батьків, братів і сестер до проведення сімейного дозвілля не за допомогою Інтернет-мережі, а за допомогою участі в соціально корисних, культурних заходах.

Участь обдарованих учнів у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *рівні однолітків* надає можливість: спілкуватися та проводити дозвілля у реальному та віртуальному житті, брати участь у суспільно корисних, позитивних акціях, мітингах, флешмобах, задовольняти власні потреби в ризикованій діяльності в реальному житті.

Участь у формуванні безпечної соціалізації в Інтернет-мережі на *рівні освітньої установи* дає змогу учням: організувати та брати участь у різноманітних заходах (виставки стінгазет, фотовиставки, бесіди, диспути, консультації, тренінгові заняття, вікторини, акції тощо); обговорювати питання ризиків в Інтернет-мережі на старостатах, агітувати до проведення дозвілля не лише у віртуальному просторі, а й у реальному житті; налагодженню взаємодії з державними та громадськими організаціями, які працюють у сфері формування безпечної поведінки учнів в Інтернет-мережі. На нашу думку, рівень освітньої установи є визначальним у формуванні безпечної поведінки та соціалізації учнів в Інтернет-середовищі, оскільки дає змогу залучати фахівців, батьків і оточення до цього процесу.

Участь у формуванні безпечної соціалізації в Інтернеті на *суспільному рівні* надає учням можливість виявити соціально значущу ініціативу й активну громадську позицію за допомогою: ведення віртуальних щоденників і форумів з метою обговорення ризиків в Інтернет-мережі та способів їх попередження, залучення до віртуальних і реальних акцій та флешмобів, спрямованих на популяризацію ідеї безпечної поведінки в Інтернет-мережі, розміщення статей в Інтернет-мережі про ризики та правила безпечної поведінки в Інтернет-мережі тощо, відвідування семінарів, круглих столів із проблеми діяльності школярів в Інтернет-мережі, участь у районних, обласних акціях, інформаційних кампаніях, які спрямовані

на формування безпечної соціалізації учнів в Інтернеті, створення та поширення в Інтернеті соціальної реклами з означеної проблеми.

Ще однією важливою соціально-педагогічною умовою постає підготовка батьків до формування в дітей безпечної поведінки в Інтернет-мережі за допомогою проведення просвітницько-профілактичної роботи. Дослідники (Т. Журавель, Т. Лях, Г. Скіпальська, Ю. Чорна) зазначають, що просвітницько-профілактична робота – це спеціально організована взаємодія виконавців профілактичної роботи (фахівців або волонтерів) і представників цільової групи, що спрямована на попередження соціальної проблеми чи подолання окремих її чинників [55, с. 6].

З метою підготовки батьків до формування в учнів безпечної соціалізації в Інтернет-мережі ми вважаємо, що доцільно використовувати також хмарну технологію навчання (спосіб розміщення на Інтернет-серверах інформації та її передачі користувачам Інтернет-мережі) та віртуальну технологію навчання (технологія безконтактної інформаційної взаємодії, яка реалізує за допомогою комплексних мультимедіа-операційних середовищ процес передачі та отримання знань [61; 66]), які дають змогу розміщувати інформацію на сторінках відомих соціальних мереж, спеціально створених веб-сайтах і блогах, веб-сайтах школи, управлінь та відділів освіти, веб-сторінках класів, де навчаються школярі.

Проведення просвітницько-профілактичної роботи з батьками з метою їхньої підготовки до формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в мережі Інтернет забезпечується шляхом проведення словесних групових та індивідуальних форм роботи з батьками, забезпечення батьків інформаційно-методичними матеріалами та доступу до інформації про види, особливості та ризики діяльності в Інтернет-мережі, наслідків ризикованої поведінки учнів в Інтернет-мережі та необхідності схвалення вибору учнями моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі, мотивації батьків до формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в Інтернеті, заперечення стереотипів щодо безпечної діяльності учнів в Інтернет-мережі, рекомендацій щодо налагодження ефективних форм взаємодії з дітьми з метою формування в них безпечної поведінки в Інтернет-мережі, рекомендацій створення умов для вибору учнями моделі безпечної поведінки в Інтернет-мережі.

Отже, обґрунтовані соціально-педагогічні умови формування в обдарованих учнів безпечної соціалізації в Інтернет-середовищі дають змогу визначити: форми та методи роботи з останніми відповідно до моделей поведінки в мережі Інтернет; способи участі учнів у формуванні безпечної соціалізації в Інтернеті; залучення фахівців (психологів) до усвідомлення учнями ризиків, які наявні в Інтернет-мережі; особливості здійснення просвітницько-профілактичної роботи з батьками з метою їхньої підготовки до формування безпечної соціалізації учнів в Інтернет-середовищі.

Використана література

1. *Ajzen I.* The theory of planned behavior / I. Ajzen // *Organizational Behavior and Human Decision Processes.* – 1991. – 50. – No. 2. – S. 179–211.
2. *Fishbein M.* A Reasoned Action Approach to Health Promotion [Electronic resource] / M. Fishbein. – URL: <http://mdm.sagepub.com/cgi/content/abstract/28/6/834>. – Title from the screen.
3. *Irwin C. E.* Adolescence and risk taking: how are they related? / C. E. Irwin // *Adolescent Risk Taking* / Ed. by N. Bell, R. Bell. – Newbury Park : SAGE Publications, 1993. – P. 7–28.
4. *Mell P.* The NIST Definition of Cloud Computing: Recommendations of the National Institute of Standards and Technology [Electronic resource] / P. Mell, T. Grance. – URL: <http://csrc.nist.gov/publications/nistpubs/800-145/SP800-145.pdf>. – Title from the screen.
5. *Алексєєнко Т. Ф.* Ризикована поведінка : посібник / Т. Ф. Алексєєнко, С. В. Кушнарєв. – Вінниця : Планер, 2013. – 172 с.
6. *Андрєєва Т. Н.* Социальная психология / Т. Н. Андрєєва. – М. : Наука, 1994.
7. *Андрєєва Т. І.* Сприяння здоров'ю : навч. посіб. / Т. І. Андрєєва, К. С. Красовський. – Київ : НаУКМА, 2012. – 247 с.
8. *Аноприєнко Е. В.* Подростки групп риска к инфицированию ВИЧ: Книга для тренера : учеб.-метод. пособие / Е. В. Аноприєнко, Т. В. Журавель, Ж. В. Пархоменко ; под общ. ред. Т. В. Журавель. – Киев : Фолиант, 2012. – 252 с.
9. *Анохина Н. Ф.* Информационно-психологическая безопасность российских детей / Н. Ф. Анохина // *Социальная педагогика.* – 2013. – № 3. – С. 81–89.
10. *Антощак О.* Проблеми профілактики негативних явищ / О. Антощак // *Психолог.* – 2004. – № 45. – С. 2–4.
11. *Асянова С. Р.* Формирование культуры безопасного поведения школьников на дорогах в условиях современного города : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. С. Рифовна. – Уфа, 2012. – 219 с.
12. Аудитория Интернета Украины в августе 2016 [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://gemius.com.ua/ua/raporty/2011-08/01>. – Загл. с экрана.
13. *Бандура А.* Принципы социального научения / А. Бандура, Р. Уолтерс // *Современная зарубежная социальная психология.* – М. : Изво Моск. ун-та, 1984. – С. 55–60.
14. *Бандура А.* Теория социального научения / А. Бандура. – София : [б. и.], 2000. – 320 с.
15. Большой психологический словарь / под ред. Б. Г. Мещеряков, В. П. Зинченко. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2004. – 672 с.

16. *Вакуленко О. В.* Засоби масової інформації як особливий чинник впливу на формування способу життя особистості / О. В. Вакуленко // Соціальний працівник. – Вересень, 2005. – С. 14–18.

17. *Вакулич Т. М.* Психологічні чинники запобігання Інтернет-залежності підлітків : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / Т. М. Вакулич – Київ, 2006. – 19 с.

18. *Васильєва Р. Ю.* Підготовка майбутніх учителів до формування безпечної поведінки підлітків у позаурочній діяльності : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Р. Ю. Васильєва. – Житомир, 2010. – 272 с.

19. *Вдовиченко О. В.* Прояв особливостей ризику у підлітковому віці [Електронний ресурс] / О. В. Вдовиченко. – Режим доступу: http://archive.nbuv.gov.ua/portal/soc_gum/pzpp/2011_13_5/34-39.pdf. – Назва з екрана.

20. Використання інтерактивних методів та мультфільмів у профілактиці ризикованої поведінки : метод. посіб. для спеціалістів, які працюють з бездоглядними та безпритульними дітьми та підлітками / Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, О. М. Нікітіна ; за ред. Т. В. Журавель. – Київ, 2010. – 168 с.

21. *Войсунский А. Е.* Информационная безопасность: психологические аспекты / А. Е. Войсунский // Национальный психологический журнал. – 2010. – № 1 (3). – С. 48–53.

22. *Войсунский А. Е.* Роль мотивации «потока» в развитии компетентности хакера / А. Е. Войсунский, О. В. Смыслова // Вопросы психологии. – 2003. – № 4. – С. 35–43.

23. Гаджети в школі / В. Косик, С. Литвинова, О. Мельник та ін., упоряд. Н. Харченко. – Київ : Шкільний світ, 2017. – С. 63–74.

24. *Гвоздй В. П.* Підготовка майбутніх вчителів природничого циклу до навчання школярів основ безпечної поведінки : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / В. П. Гвоздй. – Одеса, 2007. – 21 с.

25. *Генералов А. А.* Культура личной безопасности как компонент общей культуры / А. А. Генералов // Формирование деловой и профессиональной культуры руководителей, специалистов, преподавателей, школьников и студентов : материалы Всерос. науч.-метод. конф. – Мичуринск : МичГАУ, 2002. – С. 198–201.

26. *Герасимів Т. З.* Девіантна поведінка особистості: філософсько-правовий вимір : монографія / Т. З. Герасимів. – Львів : Львів. держ. ун-т внутр. справ, 2009. – 524 с.

27. *Горошко О. І.* Гендерні аспекти інтернет-комунікацій : автореф. дис. ... д-ра соціол. наук : 22.00.04 / О. І. Горошко. – Харків, 2010. – 33 с.

28. Гуманитарные исследования в Интернете / [под. ред. А. Е. Войсунского]. – М. : Можайск-Терра, 2000. – 432 с.

29. Енциклопедія для фахівців соціальної сфери. / [за заг. ред. І. Д. Зверевої]. – 2-ге вид. – Київ, Сімферополь : Універсум, 2013. – 536 с.
30. *Жабокрицька О. В.* Педагогічні умови виховання основ здорового способу життя підлітків у позакласній діяльності : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 / О. В. Жабокрицька. – Київ, 2004. – 20 с.
31. *Жук Л. Г.* Интернет-технологии как средство организации самостоятельной работы студентов технических вузов (на материале обучения иностранному языку) : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. Г. Жук. – СПб., 2006. – 265 с.
32. *Журавель Т. В.* Соціально-педагогічна профілактика ВІЛ-інфекції серед вихованців пенітенціарних установ для неповнолітніх : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Т. В. Журавель. – Київ, 2012. – 314 с.
33. *Заборовская С. В.* Особенности виртуального дискурса в пространстве Интернет (на примере Интернет-дневников) : дис. ... канд. фил. наук : 10.02.02 / С. В. Заборовская. – Харьков, 2006. – 217 с.
34. Закон України «Про інформацію» [Електронний ресурс] : від 2 жовт. 1992 р. № 2657-ХІІ. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?page=1&nreg=2657-12>. – Назва з екрана.
35. Закон України «Про Національну програму інформатизації» [Електронний ресурс] : від 4 лют. 1998 р. № 74/98-ВР. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/74/98-%D0%B2%D1%80>. – Назва з екрана.
36. Закон України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007–2015 роки» [Електронний ресурс] : від 9 січ. 2007 р. № 537-V. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/537-16>. – Назва з екрана.
37. *Зелінська Т. М.* Амбівалентність особистості: теорія, діагностика і психокорекція : навч. посіб. / Т. М. Зелінська. – Київ : Каравелла, 2010. – 256 с.
38. *Зимівець Н. В.* Соціально-педагогічні технології формування відповідального ставлення до здоров'я в учнівської молоді : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Н. В. Зимівець. – Київ, 2008. – 247 с.
39. *Кальченко Л. В.* Педагогічні умови соціального захисту дітей у притулках для неповнолітніх : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Л. В. Кальченко. – Луганськ, 2009. – 216 с.
40. *Карнаух Л. П.* Виховання безпечної поведінки дітей дошкільного віку в соціальному середовищі : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / Л. П. Карнаух. – Київ, 2010. – 20 с.
41. Кіберполіція та національна безпека України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.cybercrime.gov.ua>. – Назва з екрана.

42. Конвенція про кіберзлочинність [Електронний ресурс] : від 23 листоп. 2001 р. – Режим доступу: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/994_575/page. – Назва з екрана.

43. Коноплицький С. М. Соціальні аспекти комунікації в мережі Інтернет: феноменологічний аналіз : автореф. дис. ... канд. соціол. наук : 22.00.01 / С. М. Коноплицький. – Київ, 2007. – 17 с.

44. Концепція реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року [Електронний ресурс] : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/903-2017-%D1%80>. – Назва з екрана.

45. Копина О. Подходы к изменению поведения населения в медицинских профилактических программах в США / О. Копина, А. Мак-Алистер // Вопросы психологии. – 1995. – № 5. – С. 128–141.

46. Кочарян А. Б. Виховання культури користувача Інтернету. Безпека у всесвітній мережі : навч.-метод. посіб. / А. Б. Кочарян, Н. І. Гущина. – Київ : 2011, [б.в.]. – 100 с.

47. Купецкова В. Ф. Формирование навыков безопасного поведения младших школьников в процессе внеурочной работы в общеобразовательном учреждении : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / В. Ф. Купецкова. – Пенза, 2008. – 195 с.

48. Куценко О. С. Формування культури Інтернет-комунікації майбутніх учителів засобами інформаційно-комунікаційних технологій: автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / О. С. Куценко. – Запоріжжя, 2008. – 20 с.

49. Латчук В. Н. Учебно-методический комплекс как средство подготовки школьников по основам безопасности жизнедеятельности в условиях детско-юношеского движения «Школа безопасности» : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.08 / В. Н. Латчук. – М., 2001. – 182 с.

50. Лызь Н. А. Формирование безопасной личности в образовательном процессе вуза : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Н. А. Лызь. – Таганрог, 2006. – 399 с.

51. Лютий В. П. Соціально-педагогічне забезпечення діяльності кримінально-виконавчої інспекції з ресоціалізації неповнолітніх, звільнених від відбування покарання з випробуванням : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / В. П. Лютий. – Луганськ, 2010. – 296 с.

52. Лях Т. Л. Соціально-педагогічна діяльність студентських волонтерських груп : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Т. Л. Лях. – Луганськ, 2009. – 304 с.

53. Мартинюк Т. А. Соціально-педагогічна профілактика вживання психоактивних речовин підлітками : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Т. А. Мартинюк. – Київ, 2011. – 23 с.

54. Медіакультура особистості: соціально-психологічний підхід : навч. посіб. / [О. Т. Барішполец, Л. А. Найдьонова, Г. В. Мироненко та ін.] ; за ред. Л. А. Найдьонової, О. Т. Барішполец. – Київ : Міленіум, 2009. – 440 с.

55. Методичні рекомендації щодо організації просвітницької роботи з профілактики ВІЛ/СНІДу та ризикованої поведінки серед підлітків та молоді в установах Державної кримінально-виконавчої служби / [Т. В. Журавель, Т. Л. Лях, Г. Б. Скіпальська та ін.] ; за ред. Т. Л. Лях. – Київ : ОБНОВА КОМПАНІ, 2013. – 36 с.

56. Михайлов С. В. Интернет как социальное явление: дисс. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / С. В. Михайлов. – Ульяновск, 2003. – 169 с.

57. Навыки, необходимые для здоровья: серии по школьному здравоохранению (документ 9) / Всемирная Организация Здравоохранения [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.unicef.org/lifeskills/files/SFH-RUS.doc>. – Загл. с экрана.

58. Науменко Ю. Л. Педагогические технологии и механизмы формирования навыков безопасного поведения учащихся школ : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Ю. Л. Науменко. – М., 2009. – 247 с.

59. Оржехівська В. М. Педагогічна профілактика девіантної поведінки неповнолітніх / В. М. Оржехівська. – Київ : Знання, 2000. – 264 с.

60. Остапенко И. А. Гендерная идентичность и самопрезентация в Интернет-коммуникации (Социально-философский анализ) : дис. ... канд. филос. наук : 09.00.11 / И. А. Остапенко. – Ростов н/Д., 2004. – 196 с.

61. Петрунько О. В. Діти і медіа: соціалізація в агресивному медіа середовищі : монографія / О. В. Петрунько. – Полтава : Укрпромторгсервіс, 2010. – 480 с.

62. Попков А. В. Формирование безопасного поведения подростков во внеурочной деятельности : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / А. В. Попков. – Ижевск, 2007. – 270 с.

63. Посохова В. В. Соціально-психологічні особливості формування життєвих планів Інтернет-залежної молоді : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / В. В. Посохова. – Київ, 2006. – 20 с.

64. Проект «Skarga.ua» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: skarga.ua. – Назва з екрана.

65. Путилова Е. А. Интернет как фактор формирования информационного общества : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.04 / Е. А. Путилова. – Тюмень, 2004. – 27 с.

66. Сальник І. В. Віртуальність як принцип та технологія навчання [Електронний ресурс] / І. В. Сальник, Е. П. Сірик. – Режим доступу: http://zavantag.com/tw_files2/urls_13/2145/d-2144946/7z-docs/51.pdf. – Назва з екрана.

67. *Сергеева Н. В.* Соціально-педагогічні умови профілактики комп'ютерної адикції підлітків : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.05 / Н. В. Сергеева. – Київ, 2010. – 208 с.

68. *Сидорчук Л. А.* Підготовка вчителя фізики до викладання основ безпеки життєдіяльності в школі : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Л. А. Сидорчук. – Київ, 2002. – 210 с.

69. Словарь по социальной педагогике : учеб. пособие / [авт.-сост. Л. В. Мардахаев]. – М. : Академия, 2002. – 368 с.

70. *Смирнова И. А.* Интернет как фактор субкультуры виртуального сообщества: дис. ... канд. культурол. наук : 24.00.04 / И. А. Смирнова. – СПб., 2000. – 163 с.

71. *Сорокина Л. А.* Формирование готовности подростков к безопасному поведению в повседневной жизни : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.01 / Л. А. Сорокина. – Тюмень, 2010. – 199 с.

72. Соціальна педагогіка : навч. посіб. / [О. В. Безпалько, І. Д. Зверева, Т. Г. Веретенко та ін.] ; за ред. О. В. Безпалько. – Київ : Академвидав, 2013. – 312 с.

73. Соціальна педагогіка : словник-довідник / [Т. Ф. Алексєєнко, Ю. М. Жданович, І. Д. Зверєва] ; за заг. ред. Т. Ф. Алексєєнко. – Вінниця : Планер, 2009. – 542 с.

74. Соціальна педагогіка : підручник / за ред. А. Й. Капської. – Київ : Центр навчальної літератури, 2003. – 256 с.

75. Указ Президента України «Про заходи щодо захисту інформаційних ресурсів держави» [Електронний ресурс] : від 10 квіт. 2000 р. № 582/2000. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/582/2000>. – Назва з екрана.

76. Указ Президента України «Про заходи щодо розвитку національної складової глобальної інформаційної мережі Інтернет та забезпечення широкого доступу до цієї мережі в Україні» [Електронний ресурс] : від 31 лип. 2000 р. № 928/2000. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/928/2000>. – Назва з екрана.

77. *Фатурова В. М.* Інтернет-середовище як фактор психологічного розвитку комунікативного потенціалу особистості : автореф. дис. ... канд. психол. наук : 19.00.07 / В. М. Фатурова. – Київ, 2004. – 21 с.

78. *Фельдштейн Д. И.* Проблемы психолого-педагогических наук в пространственно-временной ситуации XXI в. / Д. И. Фельдштейн // Современное образование: смыслы и стратегии духовного развития человека ; под ред. Б. П. Мартиросян, Г. Н. Филонов, О. В. Суходольская-Кулешова. – М. : ЛЕНАНД, 2013. – С. 9–33.

79. *Харченко С. Я.* Соціалізація дітей та молоді в процесі соціально-педагогічної діяльності : теорія і практика : монографія / С. Я. Харченко;

М-во освіти та науки України ; Луганський державний педагогічний ун-т імені Т. Шевченка. – Луганськ : Альма-матер, 2006. – 320 с.

80. *Ходаковський Є. І.* Психологія управління : підручник / Є. І. Ходаківський, Ю. В. Богоявленська, Т. П. Грабар. – 3-тє вид., перероб. та доп. – Київ : Центр учбової літератури, 2011. – 664 с.

81. *Хьелл Л.* Теории личности / Л. Хьелл, Д. Зиглер. – СПб. : Питер, 2007. – 607 с.

82. *Цукерман Г. А.* Психология саморазвития / Г. А. Цукерман, Б. М. Мастеров. – М. : [б. и.], 1995. – 288 с.

83. *Чернишова Є. Р.* Підготовка вчителя до формування в учнів основ знань про здоров'я та безпеку життєдіяльності людини : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04 / Є. Р. Чернишова. – Київ, 2004. – 230 с.

84. *Чистяков А. В.* Социализация личности в обществе Интернет-коммуникаций: социокультурный анализ : дис. ... д-ра социол. наук : 22.00.06 / А. В. Чистяков. – Ростов н/Д., 2006. – 278 с.

85. *Шапиро К. В.* 10 неотложных шагов, которые должен предпринять руководитель для развития электронного пространства образовательной организации / К. В. Шапиро // Использование информационных технологий в системе образования / сост. Т. В. Лазыкина. – СПб. : СПбЦОКОиИТ, 2016. – 103 с.

86. *Шендеровський К. С.* Менеджмент у соціальній роботі / К. С. Шендеровський. – Київ : Главник, 2007. – 208 с.

87. *Шеремет А. Н.* Интернет как средство массовой коммуникации: социологический анализ : автореф. дис. ... канд. соц. наук : 22.00.06 / А. Н. Шеремет. – Екатеринбург, 2004. – 25 с.

Виробничо-практичне видання

АНДРОСОВИЧ Ксенія Анатоліївна
ТКАЧЕНКО Лідія Іванівна

**ПРОФІЛАКТИКА ДЕСТРУКТИВНОЇ СОЦІАЛІЗАЦІЇ
ОБДАРОВАНИХ СТАРШОКЛАСНИКІВ
В ІНТЕРНЕТ-СЕРЕДОВИЩІ**

Методичні рекомендації

Редагування: Анастасія Ласкова-Ярмоленко
Комп'ютерний дизайн і верстка: Роман Бідненко

Підписано до друку 17.09.2018 р. Формат 60x84 ¹/₁₆
Папір офс. 80 г/м². Друк цифровий. Умов. друк. арк. 2,32
Наклад 300 прим. Зам. № 0609

Інститут обдарованої дитини НАПН України
04053, вул. Січових Стрільців, 52-Д, м. Київ, Україна
тел./факс: (044) 481-27-02
E-mail: iod.napn@ukr.net

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру
суб'єкта видавничої справи
серія ДК №6081 від 14.03.2018 р.